

Adina-Voichița ROȘU | ***Patronus et cliens: relații, influențe, beneficii în Roma antică***
(Universitatea din Oradea)

Abstract: (*Patronus et cliens: Relationships, Influences, Benefits in Ancient Rome*) As a form of organizing social relations, the institution of patronage has always been a complex socio-historical phenomenon, which has influenced public and private relations. In order to understand how the Roman aristocrats divided their social relations into categories, we will look at the context and the connotations with which the terms *patronus* and *cliens* were used. In this regard, we will describe the network of personal relations in the Roman aristocratic society in order to illustrate the political and especially the social tor in the life of the Roman aristocrats. In ancient society, personal ties between consequences. The links between the senatorial order and the equestrian order were so numerous that it cannot be doubted that the two orders were fully integrated from social and cultural point of view. In addition to the many kinship ties, there was a continuous exchange of *beneficia* between senators and *equites*, developing many *amicitia* and patronage relationships. The office of a patronal nature remained an important facpeople of different statuses were usually predominant, which was relevant to understanding the employer-type society. The ideology of exchanging gifts for public and private welfare in the Roman world was based on the relationship between debt, status, expense. The economic elements were embedded in non-economic institutions due to the concept of "profit" of the classical man, which was to acquire "symbolic capital" and status. We will also show that during the Republic the political effectiveness of a senator was related to the power of his clients and the power of those considered his friends. With the advent of the *princeps* this fact changed and the approach to the emperor became the safest and most important thing. A senator's *amici* and protégés could be decisive in promoting his clients.

Keywords: *patronus, cliens, officium, beneficium, auctoritas.*

Rezumat: Ca formă de organizare a raporturilor sociale, instituția patronatului a reprezentat întotdeauna un fenomen socio-istoric complex, care a influențat relațiile publice și private. Pentru a înțelege modul în care aristocrații romani au împărțit în categorii relațiile lor sociale, vom urmări în ce fel de context și cu ce conotații au fost folosiți termenii de *patronus* și *cliens*. În acest sens, vom descrie rețeau de relații personale din societatea aristocratică romană pentru a ilustra consecințele politice și mai ales sociale. Legăturile dintre ordinul senatorial și cel ecvestru erau atât de numeroase, încât nu poate fi pus la îndoială faptul că cele două ordine erau în întregime integrate din punct de vedere social și cultural. Pe lângă numeroasele legături de rudenie, a existat un schimb continuu de *beneficia* între senatori și *equites*, dezvoltând numeroase relații de *amicitia* și patronat. *Officia* de natură patronală au rămas un factor important în cadrul vieții pentru aristocrații romani. În societatea antică legăturile personale dintre oameni cu statut diferit erau de obicei predominante, aspect relevant pentru înțelegerea societății de tip patronal. Ideologia schimbului de daruri în cadrul binefacerilor publice și private din lumea romană s-a bazat pe relația dintre datorie, statut, cheltuială. Elementele economice erau înglobate în instituții neeconomice datorită concepției de „profit” a omului clasic, care era aceea de a dobândi „capital simbolic” și statut. De asemenea, vom arăta că în timpul Republicii eficacitatea politică a unui senator era legată de puterea clientelei sale și de puterea celor considerați prietenii săi. Odată cu apariția *princeps*-ului acest fapt s-a schimbat și apropierea de împărat a devenit cel mai important și sigur lucru. *Amici* și protejații unui senator puteau fi hotărâtori pentru promovarea clienților săi.

Cuvinte-cheie: *patronus, cliens, officium, beneficium, auctoritas.*

Ca orice fenomen socio-istoric, patronatul este greu de definit cu exactitate. Istorici, antropologi sau specialiști pe acest subiect au analizat patronatul în raport cu administrația de stat, ilustrând aspectele legale, economice, politice sau sociale, dar în același timp, au atras atenția asupra faptului că importanța patronatului se întinde dincolo de limitele politicului.

Cei mai timpurii patroni din Roma antică erau funcționarii publici, de regulă edili și romani înstăriți, adesea personalități militare. În cartea *Principatul lui Augustus. Originea și conținutul său social*, A. Mașchin vorbește despre apariția patronatului încă din perioada de descompunere a orânduirii comunei primitive și de faptul că „Instituția prietenilor s-a dezvoltat prin analogie cu patronatul și clientela” (Mașchin 1954, 15). Legăturile de clientelă și raporturile dintre familiile aristocratice romane s-au transmis din generație în generație și au jucat un rol fundamental în viața politică a Romei.

Întrebuițarea termenului *patronus* în literatura din timpul Imperiului timpuriu era limitată la sensul de mediator legal, patron al unor comunități, fost stăpân de libertți. Așadar, la început termenul *patronus* însemna o persoană care apăra pe cineva la tribunal sau un stăpân care și-a eliberat sclavul. În *Dicționarul etimologic al limbii latine. Istoria cuvintelor* de Ernout și Meillet, cuvântul *patronus* provine de la *pater*, substantiv care nu arată paternitatea fizică, biologică, indicată mai degrabă prin *parens, genitor*. El are o valoare socială cu sensul de *pater familias* „stăpânul casei”, de unde *pater* s-a folosit ca termen de respect, iar adjectivul *patrius* însemna „care aparține tatălui” (Ernout și Meillet 2001, 487), explicația constând în faptul că tatăl singur avea dreptul de proprietate în dreptul roman vechi, ca de altfel precum în dreptul indo-european.

În societatea antică, elementele economice erau înglobate în instituții neeconomice datorită concepției *de profit* al omului clasic, care era aceea de a dobândi *capital simbolic* și *statut*. Ideologia schimbului de daruri în cadrul binefacerilor publice și private din lumea romană s-a bazat pe relația dintre datorie, statut, cheltuială. Fiecare tip de patronat – literar, senatorial sau politic – dezvăluie o relație unică în cadrul acestui sistem al patronatului roman care funcționa conform principiului de reciprocitate *do ut des* sau *do ut facias* („îți dau ca să-mi dai” / „îți dau ca să-mi faci”).

Trebuie să menționăm faptul că exista o diferență între folosirea literară și cea epigrafică a termenilor de *patronus* și *cliens*. În *Corpusul Inscripțiilor epigrafice*, termenul *patronus* apare cu sensul de „binefăcător, protector, client” (Saller, 2002, 195). Dedicățiile erau făcute de oameni din diferite categorii sociale către senatori sau *equites* cu rang și funcții, una dintre datoriile celui care primea vreo favoare fiind aceea de a face publică această favoare și recunoștința pentru acesta. De pildă, un aristocrat îi dedica patronului său o inscripție:

„*patronus* – T. Licinius Hierocle
cliens – Servianus

dedicatio – patrono dignissimo” (CIL VIII 20995)

Pentru a defini patronatul personal sau amiciția socială, Richard Saller menționează câteva criterii necesare: „schimbul reciproc de bunuri și servicii, o relație personală cu o oarecare durată (pentru a se diferenția de o tranzacție comercială de piață), iar cele două părți să fie de condiție inegală și să ofere tipuri diferite de bunuri și servicii în cadrul schimbului – o calitate ce separă patronatul de prietenia între egali” (Saller 2002, 1).

În scrierile marilor autori din perioada Principatului – Seneca, Tacitus, Plinius cel Tânăr, Suetonius – cuvântul *patronus* nu este folosit în sensul general de „protector cu influență”, așa cum nici cuvântul *cliens* nu era folosit pentru a face referire la cineva dintr-o categorie socială inferioară din cadrul relațiilor de schimb. E.g., în *Scrisorile sale*, Plinius cel Tânăr nu se referă la vreunul dintre protejații săi cu termenul de *cliens* (Plinius cel Tânăr 1977, 209). Tacitus a folosit cuvântul *cliens* conotat „degradare, înjosire”, prezentând scene în care senatori bogați și impunători s-au refugiat în casele unor *clientes humili* lor (Tacitus 1995, 182).

În cadrul relațiilor de patronat literar cei mai mulți se numeau mai degrabă *amici* decât *patroni* sau *clientes*, acest fapt clarificând percepția celor două precepte (*amicus* – derivat de la verbul *amo*, *amare*, cuvânt folosit în limbajul familiar și afectiv ca sinonim al verbelor *laudo*, *probo*, *gratus sum*). Plinius accepta ca fiind de la sine înțeleasă clasificarea ierarhică a prietenilor, vorbind despre prietenii care-ți fac cinste sau prietenii mai modeste (*amicitiae superiores / minores*). Într-o scrisoare către prietenul său Praesens spunea: „pentru ce nu mai vii din când în când la Roma, unde te bucuri de stimă, onoruri, prietenii – atât cele care-ți fac cinste, cât și cele modeste?” (Plinius cel Tânăr 1977, 209).

Relația de patronat protejată printr-un act de binefacere a devenit o structură în cadrul căreia s-au dezvoltat sentimentele unei adevărate prietenii. Textele clasice, precum cele ale lui Cicero (*De officiis* „Despre îndatoriri”) sau ale lui Seneca (*De beneficiis* „Despre binefaceri”) sunt câteva dintre lucrările descriptive legate de practica și psihologia relațiilor sociale. Înțelesul termenilor de *beneficium* „faptă bună, favoare, îndatorire”, *officium* „îndatorire, serviciu” sau *munus* „dar, favoare, îndatorire” clarifică faptul că patronatul domină înțelesul termenului de *amicitia*, atunci când relația este definită în primul rând prin schimbul de bunuri și servicii. Cu privire la importanța schimbului în cadrul societății, Seneca a remarcat existența unui obicei „care mai mult decât orice altă relație leagă la un loc societatea umană.” (Seneca 2005, 28).

Seneca afirmă că *beneficia* erau alcătuite din trei categorii: protejarea vieții și libertății proprii persoane și a celor de același neam, *pecunia et honores*, și favorurile care pot fi descrise ca obiecte de lux frivole: „Binefacerea în sine nu este ceea ce se numără și se dă din mână în mână, după cum cinstirea nu stă nici în animale sacrificate zeilor, fie ele oricât de grase și strălucind de aur, ci doar în voința cea dreaptă și plină de credință a celor ce se închină.” (Seneca 2005, 28). Filozoful a descris latura morală a schimbului reciproc în lungul eseu dedicat subiectului *beneficium*.

Înțelesul și semnificația socială a termenilor *officium* și *beneficium* din perioada Republicii sunt strâns legate de relațiile bazate pe schimbul de bunuri și servicii din cadrul societății patronale. La început *officium* reprezenta activitatea proprie unei anumite categorii de oameni – de exemplu, meșteșugari. Mai apoi, *officium*, cu înțelesul de „favoare”, a devenit expresia concretă a lui *fides* „încredere”, în cadrul acestui tip de relații. *Officium* a generat un element de reciprocitate între *patronus* și *cliens*. Despre o persoană care primea un *officium* se spunea adesea că datorează (*debere*) cuiva un schimb, de unde și expresia *officium reddere*, ce exprimă ideea de a fi achitat o datorie. În *Despre îndatoriri* Cicero îi îndeamnă pe cititori: „o binefacere să nu fie mai mare decât posibilitățile, fiindcă aceia care vor să fie mai darnici decât le îngăduie mijloacele păcătuiesc mai întâi prin aceea că sunt nedrepti față de apropiații lor.” (Cicero 1957, 61). Din acest pasaj înțelegem că *officium* avea o valoare materială calculabilă și că acest schimb de bani era atribuit prietenilor, patronilor și clienților doar în măsura în care puteau să înapoieze banii primiți. Sfaturile lui Cicero aveau un aspect moral, pentru că de foarte multe ori datoria nu era plătită integral: „de aceea, această virtute pe care o numesc conduită frumoasă, este legată de toate formele de moralitate și legătura sa este evidentă, nu are nevoie de explicații abstracte.” (Cicero 1957, 83). Era dificil pentru un partener de schimb să opteze pentru retragerea dintr-o relație pe motiv că datoriile sale au fost plătite, din moment ce nu putea fi sigur dacă restituirea plății echivala cu măsura favorului inițial.

Schimbul de *beneficia* și consolidarea relațiilor de *amicitia* erau aspecte ale vieții de zi cu zi. Cu toate acestea, nici termenii de *patronus* și *cliens*, nici cel de *amicus* nu sunt suficienți pentru a descrie relațiile de patronat.

Beneficium (favoare) poartă aproape același sens ca *officium* atunci când este folosit în legătură cu relația de schimb. O favoare inițială era considerată un *beneficium*, ceea ce crea o obligație. În timpul Republicii, *beneficium* era un favor între prietenii din clasa aristocratică. Faptul că o persoană era în stare să acorde un favor altei persoane servea drept dovadă publică că cea dintâi era mai puternică decât cea din urmă și, prin urmare, mai meritorie de a fi frecventată în calitate de patron. A existat și un alt tip de relații de schimb între parteneri egali, iar *beneficium* era folosit pentru a descrie favorurile provenite din ambele părți.

În schimb, *gratia*, cu sensul de „bunăvoință”, atunci când era folosit pentru a desemna schimbul social lua sensul lui *favor* sau *voluntas*. *Gratia* constituia un fel de răsplată, termenul apărând adesea alături de verbe cum ar fi: *debere*, *referre*, *pendere*, *reddere*, un indiciu pentru relația de schimb. În politica din timpul Republicii, *gratia* din partea prietenilor se manifesta în principal prin voturile lor. *Gratia* putea avea sensul de influențare a unei persoane care împarte favoruri și căreia i se datora răsplata: „dar drumul cel mai ușor și mai sigur pentru tineri de a se face cunoscuți este acela de a se alătura bărbaților reputați prin calitățile lor și buni slujitori ai statului, cu aceștia, dacă sunt în societate, publicul își va forma părerea că ei vor fi asemenea cu cei pe care și-au propus să-i urmeze. P. Rutilius și-a început în tinerețe reputația în casa lui P. Mucius, bărbat integru și jurist erudit.” (Cicero 1957, 133).

Putem concluziona că termenii din latină care descriu favoruri și răsplata lor nu au delimitări precise în cadrul contextelor sociale specifice. În uzul comun, *beneficium*, *officium*, *meritum* și *gratia* nu erau strâns legate de categorii exclusive, de relații sociale tipice și reciproce, așa cum *amicitia* nu reprezintă o categorie unică. Un element comun în cadrul acestui limbaj este noțiunea de reciprocitate. O cale practică pentru a intra în rândul aristocrației romane era aceea a legăturii stabilite în urma căsătoriei cu familii aristocrate. Pompeius, la vârsta de 47 de ani s-a căsătorit cu fiica lui Caesar, care avea doar 23 de ani. Prestigiul social și politic al lui Octavianus s-a datorat și căsătoriei lui cu Livia Drusilla (Shutter 2003, 39). Fiul consulului L. Aemilianus Paulus, L. Paulus, s-a căsătorit cu fiica lui Antonius. Seneca și frații săi s-au bucurat de sprijinul soțului mătușii lor, prefectul egiptean C. Galerius.

Pe lângă numeroasele legături de rudenie, a existat un schimb continuu de *beneficia* între senatori și equites. Numeroși *equites* depindeau de patronatul senatorial pentru numirile lor *militiae equestre*. Plinius sugerează chiar faptul că acestea reprezintă resurse de natură patronală. Acesta îi scria prietenului său Priscus cerându-i un post pentru Voconius Romanus, membru de seamă a ordinului equestru: „ești în fruntea unei armate puternice, ai deci multe posibilități de a dispune de anumite funcții și ai avut timp destul ca să-ți satisfaci prietenii. Gândește-te și la ai mei care nu sunt mulți.” (Plinius cel Tânăr 1977, 39).

Funcționarii publici aveau nevoie de voturi ca să-și câștige independența. Pentru a obține atenție și, implicit, voturi, edilii organizau diverse spectacole.

În timpul Republicii, patronatul politic era proeminent. Numirea în funcții trebuia mai întâi aprobată de *princeps*, în virtutea celebrei *auctoritas* (Syme 2010, 292). În timpul lui Cicero, cuvântul *princeps* îi desemna pe primii, pe cei mai buni, pe oamenii cei mai influenți din stat. Legislația pe care o promulga principele includea propoziția *quod Principi placuit* „ceea ce a plăcut principelui” (Cizek 2010, 249). În mod cert, relațiile dintre patron și client au jucat un rol important în crearea noțiunii de *auctoritas*. Cicero vorbește despre binefaceri oferite statului, dar și cetățenilor: „darul de grâu al lui C. Gracchus a fost mare, dar a istovit tezaurul statului. Al lui M. Octavianus a fost măsurat după puterile statului și după necesitățile poporului: deci a fost binefăcător și pentru stat și pentru cetățeni.” (Cicero 1957, 147). Cele mai importante *beneficia* de care dispunea împăratul erau numirile în funcții senatoriale care par să fi fost făcute în exclusivitate de către acesta. Există puține dovezi disponibile pentru a indica criteriile pe care împăratul le aplica în momentul acordării acestora, dar patronul era cu siguranță un factor (Shutter 2003, 39). Magistraturile senatoriale puteau fi obținute nu doar prin prietenia directă, personală cu împăratul, dar și prin intermediul patronatului sau prin mită din partea celor care se aflau în rândul *amici* împăratului și anturajului care posedă *gratia*. Plinius a menționat într-o scrisoare către un prieten că el a obținut sprijinul împăratului pentru Eruscus Clarus spre a candida la funcția de cvestor, iar într-o altă scrisoare Plinius îi cere lui Traian o funcție de pretor pentru prietenul său Atticus Sura (Plinius cel Tânăr 1977, 70). Toate magistraturile, funcțiile

și onorurile senatoriale se aflau la discreția împăratului, acestea fiind folosite fie direct de către el, fie indirect, de cei apropiați lui, ca *beneficia* în cadrul relațiilor de schimb de tip patronal.

Patronatul era mijlocul corespunzător în circumstanțe potrivite, metoda obișnuită prin care noii veniți obțineau avansările în cariera senatorială. Patronatul i-a ajutat pe cei trei împărați din patru pretendenți la tron în 68-69 a. Hr. (Tacitus 1992, 108). Pentru Plinius cererile de funcții și onoruri senatoriale par să fi fost un aspect obișnuit al vieții, tonul scrisorilor sugerând că astfel de solicitări pentru *indulgentia* imperiale erau lucruri obișnuite, astfel încât Plinius se aștepta să fie onorate.

În cadrul unei societăți într-o mare măsură conștientă de statutul ei, acordarea de funcții și cetățeniei erau apreciate de către cei care le primeau. *Latus clavus*, o panglică lată purpurie pe *toga*, simboliza calitatea de membru în cadrul ordinului senatorial și putea fi purtată de către senatori și fii acestora (Cizek 2010, 352). La un moment dat, în timpul Principatului timpuriu, împărații au început să acorde *latus clavus* ca *beneficium* reprezentanților ordinului equestru care doreau să urmeze cariere senatoriale. Scrisorile lui Plinius ne oferă cea mai limpede dovadă a felului în care *latus clavus* era împărțit: el arată că prin intermediul patronatului său, protejații săi, Sextus Eruscus Clarus și Iunius Avitus au obținut *latus clavus* din partea împăratului (Cizek 2010, 352). Tacitus își mărturisește în *Dialog despre oratori* bucuria din ziua când a primit laticlavul: „n-am avut o mai mare bucurie în ziua în care mi s-a acordat laticlavul!” (Tacitus 1958, 17). Asemenea lui *latus clavus*, *beneficia* sub forma cetățeniei se afla doar în mâinile împăratului. În contextul roman, un astfel de dar constituia o onoare și un *beneficium* nu doar pentru cel care-l primea, dar și pentru patronul care îl oferea. Recunoștința și îndatorirea lui Plinius față de Traian pentru darul cetățeniei au fost deja amintite. Pe lângă pozițiile sociale acordate oamenilor născuți liberi, împăratul putea oferi alte poziții sociale celor de origine servilă, de exemplu daruri de libertate acordate scivilor. În mod clar aceste daruri reprezentau elemente ale favoritismului patronal. Împăratul putea să controleze sistemul administrativ și legile astfel încât să acorde favorurile, de exemplu *ius trium liberorum*- adică privilegiu special pentru cei care aveau trei copii. Una dintre epigramele lui Marțial a fost scrisă la cerere în schimbul acestui *ius*:

„dacă-ale mele versuri, în pripă zămislite,
De-atâtea ori ajuns-au de tine a fi citite-
Dă-mi darul bun de care ursita mă lipsi
Citește-mă cu dreptul de tată-a trei copii” (Persius. Iuvenal. Marțial 1967, 351).

Funcțiile, pozițiile sociale, banii erau folosite de împărat ca *beneficia* pentru prieteni. Influența patronală ar putea fi, de asemenea, un factor important pentru deciziile împăratului de natură juridică. Pentru a demonstra influența exercitată prin patronat asupra hotărârilor cu caracter juridic avem numeroase exemple: Nero a prelungit procesul lui Publius Celer până când acesta a murit de moarte naturală.

Schimbul de *beneficia* avea o implicație directă în dinamica statutului social din cercurile aristocrației. O cale de a-l onora pe patron și de a-i arăta respectul era aceea de a fi prezent la salutul de dimineață – *salutatio*. Seneca, Tacitus, Marțial, Iuvenal atestă faptul că această manifestare publică a onoarei și prestigiului a continuat și în perioada Principatului. Limbajul și ideologia patronatului se află în strânsă legătură cu structurile administrative ale unei societăți (Suetonius 1998, 17). Una dintre responsabilitățile obișnuite ale patronului era aceea de a oferi protecție legală clienților săi, un ajutor patronal de tip juridic. Suetonius folosea cuvântul *patronus* la fel de des precum cuvântul *advocatus* în cartea sa *Viețile celor 12 Cezari*. Existența legăturii dintre *beneficium* și jurisdicție este înfățișată în diferite situații: solicitările de reabilitare care necesitau întotdeauna un mediator de tip patronal, *clementia* imperială pentru cineva care trebuia să se întoarcă din exil, considerată drept *beneficium* obținut prin intermediul influenței patronale. Tacitus a remarcat participarea lui Tiberius la procese pentru a influența *libertas*, folosindu-se de puterile lui pentru a uzurpa beneficia legale ale aristocrației: „nemulțumindu-se cu cauzele care se judecau în senat, Tiberius lua parte la procese, așezându-se într-un colț al estradei, ca să nu-l facă pe pretor să se ridice de pe scaunul curul” (Tacitus 1995, 81), și au fost multe cazuri în care hotărârea s-a dat împotriva intervențiilor și recomandărilor celor mari. În perioada Principatului, la fel ca în timpul Republicii, avocatul era numit *patronus*, iar serviciile sale au fost descrise prin termenii *beneficium*, *officium*, *meritum*. Patronul avea menirea de mentor principal. El era cel care îl ajuta financiar în carieră pe protejatul său, și dacă era necesar, pe plan politic în calitate de *suffragator*, adică cel care recomandă pe cineva pentru o funcție, apoi îl sfătuia cu privire la datoriile lui pe tot parcursul carierei. Alte *beneficia* erau funcțiile clericale. Augustus a refăcut colegiile sacerdotale, a sporit numărul, prestigiul și prerogativele preoților pentru a le putea oferi partizanilor săi funcții. Funcțiile clericale au fost conferite preferențial, nu neapărat celor înțelepți și pioși, ci ca mijloc de distincție socială sau pentru succes politic, potrivit opiniei lui Ronald Syme, preoții și-au canalizat energiile către intrigi sau banchete de rău augur, fapt ironizat în *Satire* de Persius: „Dar voi, pontifi, răspundeți: zeii cu-atâta aur ce fac oare?” (Persius. Iuvenal. Marțial 1967, 19).

Originea nobilă, influența și patronatul au fost principalele criterii pentru admiterea în diverse colegii. Marcus Aemilius Lepidus a devenit *pontifex* la doar 25 de ani (Tacitus 1995, 282). Tacitus a blamat în mod clar *suffragium* lui Tiberiu în numele lui Curtius Rufus în dauna candidaților patricieni. Un alt tip de influențe dezvăluite în *Satirele* lui Marțial sau *Scrisorile* lui Plinius era cel pe lângă femeile de neam imperial, de exemplu Agrippina, Livia, senatorii umilindu-se căutând *gratia* acelor femei. Apoi, educația și cultura ofereau contexte diferite pentru dezvoltarea relațiilor de tip *patronus* – *cliens*. În timpul școlii se stabileau relații de prietenie care durau întreaga viață. Pentru a sprijini promovarea în carieră a lui Voconius Romanus, Plinius îi aducea lui Priscus următorul argument: „el a fost prietenul meu personal pe vremea când amândoi eram elevi.” (Plinius cel Tânăr 1977, 180-181)

Instituția patronatului a reprezentat o structură importantă în cadrul sistemelor politice și sociale, de-a lungul diferitelor perioade istorice dobândind noi valențe.

În societatea antică exista un sistem activ de patronat în toate domeniile, însă patronatul literar constituie un fenomen unic și hotărâtor în dezvoltarea literaturii scrise. În perioada augustană, caracterizată prin evoluție și schimbare a instituțiilor și valorilor fundamentale romane, stimularea creațiilor literare s-a datorat într-o foarte mare măsură înființării cercurilor literare și patronatului literar. Numele lui Maecenas, distins patron al literaților, protector al învățaților, om politic abil, a devenit simbol al calităților și principiilor sale. Spre deosebire de alți oameni bogați, Maecenas s-a folosit de averea sa pentru a-i ajuta pe cei mai de seamă poeți latini, fără a le îngradi libertatea de creație și independența. Protecția materială era dublată de latura morală a relației, dar și de o îndrumare ideologică. Prietenia și poezia au fost cele mai importante aspecte din cadrul relației de patronat.

În timpul Republicii, eficacitatea politică a unui senator era legată de puterea clientelei sale și de puterea din partea celor considerați amici. Operele literare rămân principalele surse pentru a descrie importanța patronatului în cadrul dezvoltării și creării literaturii. Putem vorbi de sociologia literaturii, de vreme ce literatura este un produs social, legat de o anumită realitate, precis ancorată în spațiu și timp, iar scriitorul, *volens-nolens*, se face purtătorul de cuvânt al vremii sale.

În zilele noastre, constatăm că se încearcă o revenire la modelele oferite de Antichitate în toate domeniile, inclusiv cel juridic. Legislațiile din România și din Uniunea Europeană conține prevederi explicite cu privire la mecenat, acestea fiind necesare în contextul în care scopul educativ al culturii scade din ce în ce mai mult în detrimentul cerințelor marketingului și a nevoii de a vinde. Definirea conceptuală a donației, sponsorizării, mecenatului, tipuri diferite de finanțare, arată raportul dintre sponsorizările din fonduri publice și cele private. Comparând conceptele și legislația privind mecenatul în domeniul culturii, am putea identifica cei mai importanți factori care ar putea promova ceea ce în Antichitate a reprezentat Instituția mecenatului: beneficiile morale și fiscale, integrarea mecenatului cu alte activități, recunoașterea din partea liderilor de decizie guvernamentali, promovarea numelor mari din cultură în afara granițelor.

Referințe bibliografice

- Bloch, Raymond, Cousin, Jean. 1985. *Roma și destinul ei*. Traducere și note de N. I. Barbu și Dan Slușanschi. București: Editura Meridiane.
- Carcopino, Jérôme. 1979. *Viața cotidiană în Roma la apogeul Imperiului*. Traducere de Cicerone Theodorescu. Prefață și note de Dumitru Tudor. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Carrington, R.C., Phil, D. 1976. *Pliny on Himself*, The Alpha Classics, General Edition, London.
- Cary, M., Scullard, H.H. 2008. *Istoria Romei. Până la domnia lui Constantin*. Traducere de Simona Ceaușu. București: Editura All.
- Cicero. *Despre îndatoriri*. 1957. Traducere din limba latină și note de David Popescu. Studiu introductiv de Aurelian Tache. București: Editura Științifică.

- Cizek, Eugen. 2010. *Istoria Romei*. București: Editura Paideia.
- Cizek, Eugen. 1994. *Istoria literaturii latine*. București: Societatea „Adevărul” SA.
- Cizek, Eugen. 1998. *Mentalități și instituții romane*. București: Editura Globus.
- Coulanges, Fustel de. 1984. *Cetatea antică*, traducere de Mioara și Pan Izverna, traducerea notelor de Elena Lazăr, prefață de Radu Florescu. București: Editura Meridiane.
- Declareuil, J. 1924. *Rome et L'organisation du droit*. Paris: La Renaissance du livre.
- Ernout, Alfred, Meillet, Alfred. 2001. *Dictionnaire etymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Paris: Klincksieck,.
- Grimal, Pierre. *Secolul lui Augustus*. 2002. traducere, note și prefață de Florica Mișuț. București: Editura Corint.
- Grimal, Pierre. 1975. *Civilizația romană*, traducere și note de Eugen Cizek. București: Editura Minerva.
- Mașkin, N. A. 1954. *Principatul lui Augustus. Originea și conținutul său social*. București: Editura de Stat pentru Literatură Științifică,.
- Persius, Iuvenal, Martial. 1967. *Satire și Epigrame*. În românește de Tudor Măinescu și Alexandru Hodoș. Prefață de I. Fischer. Note de I. Fischer și Traian Costa. București: Editura pentru Literatură.
- Plinius cel Tânăr. 1977. *Opere complete*. Traducere, note și prefață de Liana Manolache. București: Editura Univers.
- Richer, M., Schomberg, R. 1748. *The Life of Maecenas With Critical And Historical Notes*. London.
- Saller, Richard P. 1982. *Personal patronage under the early Empire*. Cambridge University Press.
- Seneca. 2005. *Despre binefaceri. Despre îngăduință (De beneficiis, De clementia)*, 1.4.2. Traducere din latină de Ioana Costa și Octavian Gordon. Ediție îngrijită de I. Costa. Note, indice, studiu introductiv de Anne Bănățeanu. Iași: Editura Polirom.
- Seneca. 2008. *Epistole către Lucilius*. Traducere din limba latină, studiu introductiv, note și indice de Ioana Costa. Iași: Editura Polirom.
- Shotter, David. 2003. *Augustus*. București: Editura Artemis.
- Suetonius. 1998. *Viețile celor doisprezece cezari*. Traducere Gh. Ceașescu. București: Editura RAO.
- Syme, Ronald. 2010. *Revoluția romană. Roma între 60 î.Hr. – 14 d.Hr.* Traducere de Gabriel Tudor și Simona Ceașu. București: Editura All.
- Tacitus, Cornelius. 1995. *Anale*. Traducere din limba latină, introducere și note de Gheorghe Guțu. București: Editura Humanitas.
- Tacitus, Publius Cornelius. 1992. *Istorie. Anul celor patru împărași*. Studiu introductiv, traducere, note și indice de Gheorghe Ceașescu. București: Editura Enciclopedică.
- Tacitus, Publius Cornelius. 1958. *Opere, Dialogul despre oratori*. Traducere de N. Lascu. București: Editura Științifică.
- Tudor, D. 2019. *Femei vestite din lumea antică*. București: Editura Științifică.
- Zanker, Paul. 1988. *The Power of Images in the Age of Augustus*. Translate by Alan Shapiro. The University of Michigan Press.
- Zanker, Paul. 1988. *The Mythical Foundations of the New Rome*. Translate by Alan Shapiro. The University of Michigan Press.